

Миодраг ЈОВАНОВИЋ /Никшић/

УПОТРЕБА КЊИЖЕВНИХ И ДИЈАЛЕКАТСКИХ ФОРМИ НЕКИХ ЗАМЈЕНИЦА У ПАШТРОВСКОМ ГОВОРУ

Систем замјеница у паштровском говору, једном доскора недовољно испитаном приморском говору, показао се као врло интересантна проблематика: и у односу на стање у књижевном језику и у поређењу са другим савременим црногорским говорима. Говор који се налази на јужној периферији зетско-јужносанџачке дијалекатске зоне, са пуно дублета, разних мјешавина и факултативних варијанти у многим елементима структуре и јако израженог утицаја страног језичког елемента – у првом реду романског – нуди значајну грађу и у категорији замјеница. Ширина употребе појединих облика замјеница – дијалекатских, књижевних, или напоредо и једних и других – у паштровском говору, на која се указује овим радом, јесте, у извесној мјери, и један нови поглед на укупне дијалекатске прилике у Црној Гори.

Личне замјенице

Од наглашених облика неслагања са књижевним језиком тичу се највише датива и локатива замјеница *ја*, *џи* и *себе* које се у овом говору, као уосталом и у другим црногорским говорима,¹ реализују у лику са крај-

---

¹ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Библиотека ЈФ V, Београд, 1935, 73-74; Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, Београд, 1940, 423-424; Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*, СДЗБ XV, Београд, 1965, 152; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗБ XVI-II, Београд, 1969, 235-236; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, Београд, 1938-1939, 58; Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗБ XX, Београд, 1974, 208; Радомир Алексић, *Извештај о исјививању сичанског говора*, Годишњак Задушбине Саре и Васе Стојановића VIII, Београд, 1940, 21.

њим вокалом *-e*. На тај начин, њихова промјена – у паштровском говору и црногорским говорима уопште – доста је симплифицирана:

ја – мене – мене – мене – ~ – са мном – мене
џи – џебе – џебе – џебе – ~ – са џобом – џебе
~ – себе – себе – себе – ~ – са собом – себе.

Хомогеност датива и локатива ових замјеница у говорима Црне Горе нарушена је само са два примјера књижевних форми забиљежена у говору Мрковића: *мѣни* – е врѣме прѣшло по нѣдницима рѣдећ; при *сѣби*.² С друге стране, форме *мене*, *џебе* и *себе* обичне су, не увијек и једине, и ван граница Црне Горе,³ а Митар Пешикан је констатовао да ова дијалекатска појава у великој мјери издваја заједно са подручјем Црне Горе и једну знатно ширу област, коју географски идентификује као источнодинарску и везује за простор „приближно од планине Вележа, на западу, до долине Западне Мораве на сјевероистоку уз ипак ограничено присуство ликова *мене*, *џебе* и *себе* у источној Херцеговини”.⁴

Акцентовани датив и локатив замјенице 3. лица јединине женског рода *њој* доста се често у паштровском говору појачава додавањем партикуле *зи* – функцију појачавања овој партикули приписује Лука Вујовић у говору Мрковића,⁵ а исто је толико обична и у средњокатунско-љешанским говорима.⁶ Различити фонетски ликови *њоџи/њози* резултат су, за паштровски говор карактеристичног, нешто пасивнијег изговора гласа *ј* у претконсонантској позицији што често доводи и до потпуне редукције овога гласа: и *њџи* је бџоми; *ја њџи* рџџ.

Остала неслагања система личних замјеница паштровског говора са књижевним језиком тичу се употребе неких енклитичких облика.

Губљењем крајњег *-ј* у енклитичком дативу замјенице *она* дошло је до престилизације нормативног облика *јој* у *јо*:

браћа су *јо* погинула; отџа *јо* Саво; го^вори^о *јо*; кџсти *јо* се дабџда офунџале; вџдџи *јо* се шолџана; маџи *јо* је џмрла; *ја јо* понџси џџкра; да сџ^в(м) *јо*; Љџбица и џџр *јо*.

² Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекати*, 235.

³ Радоје Симић, *Левачки џовор*, СДЗб XIX, Београд, 1972, 344-345; Михаило Стевановић, *Ђаковачки џовор*, СДЗб XI, Београд, 1950, 109; Данило Вушовић, *Дијалекти источно Херцеговине*, СДЗб III, Београд, 1927, 54.

⁴ Митар Пешикан, *Један ойџи џџлед на црноџорске џоворе*, ЗФЛ XXII/1, Нови Сад, 1979, 151.

⁵ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекати*, 239.

⁶ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 153.

Узроке овој појави свакако треба тражити у нестабилности изговора сугласника у сантхију, иначе веома изражене црте говора Паштровића. Из сантхија се осјећање за пропуштање крајњег сугласника преносило и на друге позиције у ријечи и, када је енклитички облик датива замјенице *она* у питању, изгубило се свако осјећање за постојање гласа *j* на крају ријечи тако да је овај облик у нашем говору досљедно гласи *jo*. Лик *jo* разликује паштровски говор од сусједних и многих сродних говора, у којима и нема ништа посебно у вези са енклитичким дативом *joj*. Изузетак је говор Мрковића који се у високом степену слаже са паштровским, само је тамо, како сматра Лука Вујовић, редовно *jo < joj* резултат дисимилације *j* на крају ријечи – „пошто се облик *joj* никако не јавља, а у акцентованом облику *њој* – *j* се никада не губи, сматрам да је енклитички датив *joj* изгубио *j* дисимилацијом”.⁷

Од два књижевна ненаглашена облика акузатива једнине замјенице *она* – *је* и *ју* у паштровском говору је у употреби углавном *је* (имамо свега три примјера за *ју*):

је: да (*j*)e скӯвамо; да *је* ми закѡљѣмо; *ја* йтї сь^а(м) *је* носїѡ;
поздрã(в)^н *је* дѡбро; бãба *је* дѡнијела; мѡ(ж)еш ли ми *је*
дã(ти); како *је* Вїдо жãли; па су *је* окрѣчили; мї *је* чўје-
мо; па ти *је* крпѡн пренѣсѣ; е *је* боли овѡ, е *је* боли онѡ;
да *је* гўбã мãјчино мљїеко; пѡсла чѣло да *је* прѡси; нека
је хã(в)о нѡси;
ју: ти (*j*)у мѡ(ж)еш знãти; Крѣсто *ју* је чѣкã; ѡпѣ(т) *ју* испѣкѡ.

Свакако да, без обзира на ова три примјера, Паштровиће можемо сматрати говорном зоном са енклитичким обликом *је*, какви су још средњокатунско-љешански говори и црмнички говор, у којима енклитички акузатив замјенице *она* редовно гласи *је*, никада *ју*.⁸ И у говору Пиве и Дробњака, и уопште простору источнохерцеговачких говора, превладава форма *је*, а само се ријетко чује *ју*.⁹ Зачудо, општу тенденцију у црногорским говорима у овом погледу ремети структурно сродни говор Мрковића са скоро искључивом употребом енклитике *ју*.¹⁰ Од дублета *је/ју* варијанту *ју* редовно бирају припадници источноцрногорског дијалекта: „новији енклитички облик за акузатив једнине личне замјенице трећег лица женског рода, који гласи *је*, апсолутно је непознат, а доследно се у тој служби чува облик *ју* (стари акузатив Ш)”.¹¹

Доста занимљивог материјала у паштровском говору налазимо у енклитичким облицима сва три лица множине.

⁷ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекатї*, 183.

⁸ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 153; Бранко Милетић, *Црмнички ѡговор*, 424.

⁹ Данило Вушовић, *Диалектї истїочне Херцѣговине*, 55.

¹⁰ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекатї*, 239.

¹¹ Михаило Стевановић, *Истїочноцрногорски дијалекатї*, 73.

Ненаглашени облици датива личних замјеница 1. и 2. лица множине досљедно су у лику *ни*, *ви*:

да *ни* свар̑и; ту су *ни* дāли вечѐру; вѓда *ни* ^{је} била ѓрање; обећа *ни* је Рмѐнко; причā(ј) *ни*; жā *ни* ^{је} вечѐру; тѹ су *ни* рѓбу профумāли; нй̑есѹ *ни* дāли ракију; ѡ̑а^{во} *ни* нѐ дā мировāt; кѹћа *ни* је изгорѐла; жā *ни* ^{је} вјѐрѹј.

Овом особином паштровски говор чини дио општецрногорских прилика,¹² књижевна форма *нам*, *вам* – напоредо са дијалекатским *ни*, *ви* – биљеже се, ипак, у Ускоцима.¹³

А енклитички акузатив ових замјеница јесте у великој мјери особеност паштровског говора – посебно у односу на сродне приморске и континенталне говоре ближе и даље околине. Мада су и у паштровском говору доминантне форме акузатива замјеница *ми* и *ви* ликови *не* и *ве*, ипак смо чули и знатан број примјера по књижевном обрасцу, довољно велик да се може говорити и о напоредној употреби дијалекатских и књижевних форми – *не/нас*, *ве/вас*:

не/нас: пѓзвā *не* једь^{ан} стар̑и чѓек; нй̑есѹ *не* нападāли; у Рустово *не* чѓкā; је(д)на *не* жѐна чāсти; шпијāvā *не*; познāли *не* Њѐмци; јере ће *не* ѓдмā предāти; да ће *не* утопйт; ѡ̑и^о *не* све пѓтѹћи; нагрдйли *не*; бојин се да ће *не* уфātит; зафр̑кнѹли су *не*; пѓсли^е су *не* уредйли; спровѓдѓ ли *нас*; питā *нас* јѓдь^{ан}; тѓ *нас* ^{је} унй̑штйло; тако су *нас* спѹчйли; поздрā(в)лā *нас* је; ѡ̑е ће *нас* повѓс(ти); кь^а(д) су *нас* питāли; бйло *нас* ^{је} овѓѓенā; вйди^о да *нас* у(х) āпсише;

ве/вас: прифātиће *ве* Њѐмци; што *ве* интерѓсује; би(х) *ве* лагā; како *ве* вѓлā; ја ѡ̑у *ве* раздијелйт; убиће *ве* јā(д)ни; нй̑ко *ве* нѓће дйрāt; одредйше *ве* тāмо; да *ве* не бѹдѓ; и прймй *ве* у кѹћу; онѓ *ве* коштāло дѓста; нѓмā *ве* нй̑ѓе; ѡ̑е су *ве* водйли; мй *ве* тражймо ци^о дь^{ан}; не смй̑емо *вас* прймй(ти); ѡ̑у да *вас* чāстйн; да *вас* нагрдй; ни^е *вас* вйди^о; ѓпѓ(т) ѡ̑у *вас*.

Стање слично паштровском, са дублетним формама *не/нас*, *ве/вас*, биљежи се у Ускоцима,¹⁴ а занимљиво и један и други лик потврђени су у језику Петра I, владара и писца чији је израз имао јаки ослонац у народном говору свога родног краја.¹⁵ У текстовима Петра I, међутим, такође

¹² Митар Пешикан, *СК-Љ*, 152; Михаило Стевановић, *Истйочноцрногѓрски дијалекай̑*, 72-73; Бранко Милетић, *Црмнички гѓвор*, 424; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекай̑*, 237-238.

¹³ Милија Станић, *Ускочки гѓвор*, 209.

¹⁴ Милија Станић, *Ускочки гѓвор*, 209.

¹⁵ Бранислав Остојић, *Језик Петра I Пејровића*, ЦАНУ Титоград, Пос. изд., књ. 8, Одјелјење умјетности, књ. 1, 1976, 145.

су у употреби и дублетни облици енклитичког датива замјенице *ми* и *ви*: *ни/нам*, *ви/вам*.¹⁶ Ван наведених специфичности, које су констатоване и за паштровски говор, остао је много шири дијалекатски појас старијих црногорских говора у којем су некњижевне форме акузатива *не/ве* и једине – такви су, на примјер, средњокатунско-љешански, црмнички, мрковићи и говори источноцрногорског дијалекта.¹⁷

Највећу разноликост ликова, од којих је најрјеђи књижевни, у паштровском говору показују енклитички облици генитива, датива и акузатива замјенице *они*, *оне* и *она*. Вјероватно је пропуштањем изговора крајњег сугласника у сантхију дошло до уопштавања форме *-и-* у овима падежима:

али ѿмā *и(х)* дѡста; знāш *и(х)* ти свѣ; мѡже *и(м)* нā(у)м пāнūt; овѿ *и(х,м)* слѿсти'о; са Челѡбрда су *и(м)* жѣне; ѿмā *и(х,м)* пūно; да *и(х,м)* предāн; кунѣ(м) *и(х)* бѡгон.

Синкретизам ових падежа – послѣје развитка протетичког *ј-*, и губљења крајњег сугласника – манифестује се и у фонетском лику *ји*:

да *ји* напāнѣмо; изгорѣли *ји* сѣло; овѡ би *ји* ѡ очи рѣкѡ; Рајко *ји* спрāви'о; да *ји* кāже(м); како ћу *ји* остāвити; и свѣ *ји* тāмо бāркѡн; овођѣн *ји* кѡљу; јā *ји* довѣо; не мѡгу да *ји* рѣчѣн; нѿ'есь^а(м) *ји* побрѣйт; ѿмā *ји* свѡћкућ; да *ји* стрѿ'ељају; да *ји* помѣнѣ; тѡ *ји* се допāло; предā(ј) *ји* дрѡгѿма; ћā(в)оли *ји* знāли.

Понекад се, како се и из наведених примјера види, једино из контекста може сигурно знати да ли су глаголске допуне *-и-/-ји-* у генитиву, дативу или акузативу множине.

Различитост ликова енклитичког генитива и акузатива још више повећава нестабилан изговор гласа *х* у финалној позицији у ријечи. Због тога типични представник паштровског говора користи три у приближној мјери подједнако обичне варијанте: *и(х)*, *ик* или *ике*, које смо анализирали у посебном раду.¹⁸ Књижевна форма *их* може се чути, али је за дух паштровског говора нетипична: нѣколико *их* је бѿло тѡнāк; мāло *их* је остāло.

¹⁶ *Исѿо*, 145.

¹⁷ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 152; Бранко Милетић, *Црмнички ѡговор*, 424; Михаило Стевановић, *Исѿочноцрноѡгорски дијалекатѿ*, 72-73; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекатѿ*, 237-238.

¹⁸ Миодраг Јовановић, *Глас х у пашѿровском ѡговору*, ЈФ LVI/1-2, 495-507.

Остале именичке замјенице

а) Замјеница *ко* и композите

Не чува се најбоље разлика у употреби замјеница *ко* и *који*. У промјени замјенице *ко*, поред доминантних књижевних форми – *коџа*, *коме*, *коџа...*, чују се и несажети облици *којеџа*, *којеме* – према једном од образаца промјене придјевске замјенице *који*.

Сажете форме: нѐмамо *кџа* пит̑а̑т; *кџа* сл̑у̑ша̑ш; љма̑мо м̑и *кџа*; за *кџа* ћеш//*кџме* се обр̑а̑ти̑т; *кџме* да да̑ш;

Несажете форме: *којеџа* смо доћ̑ер̑али с Кџшћел̑а; ако в̑ид̑и̑ш *којеџа*; *којеџа* он пџзна̑е; нѐ зн̑ан *којеџа*//у *којеме* је било п̑уно Црногџр̑а̑ц̑а^а.

Паралелну употребу сажетих и несажетих форми још јасније одражавају генитив, датив и локатив сложене замјенице *свако*:

свакоме б̑и̑о поср̑џд̑и̑о; *свакџме* је гл̑џд̑а̑//између *свакоје* шп̑и̑ц̑џ; нап̑а̑да(ј)у *свакојеџа*; да̑де ни *свакојеме*; ст̑ари св̑а̑т овијама н̑а̑шијама *свакојеме* б̑и̑о; и Слафка и *свакојеџа*.

Сложена замјеница *неко*, поред генитива, датива и локатива – *некојеџа*, *некојеме* – у дужој форми забиљежена је и у инструменталу: пошџ *нџкије(м)*.

Као посљедица неразликовања именичке замјенице *ко* и придјевске *који* (и композита) су и сљедећи облици: *нџкој̑и* одреш̑у̑је м̑аску; а *иднекоја* љма̑; пр̑ав̑џ *иднекоја*; оп̑у̑чи се *свакоја*; пре(д) *свакоје(м)* св̑а̑том; у *нџкоје* в̑р̑и̑еме.

б) Замјеница *иш̑ио* и композите

Упитна и односна замјеница за ствари у папштровском говору гласи једино *иш̑ио* – немамо ниједну потврду за варијанту *иш̑а*. Међутим, дистрибуција ликова *иш̑ио/иш̑а* у сложеним замјеницама спроведена је према обрасцу књижевног језика:

ни̑е тџ н̑и̑и̑и̑а; не сн̑и̑ма̑ н̑и̑и̑и̑а; нѐма н̑и̑шта; да се љи̑и̑и̑а н̑а̑ћ̑џ;
љма̑те ли љи̑и̑и̑а у сџбе;
нѐ зн̑ан н̑и̑и̑и̑о; с̑^ад ма̑ње н̑и̑и̑и̑о; н̑и̑и̑и̑о џн трџба̑; з̑и̑и̑и̑о нѐћеш;
д̑^ан̑^џс се в̑ид̑и̑ *сва̑и̑и̑о*.

Дублетне форме, карактеристичне за парадигму замјенице *иш̑ио*, углавном нијесу специфично папштровске него су, са мањим или већим одступањима, и дио ширег ареала црногорских говора.

Поред чешћег *чеџа* у употреби је, као и у већини црногорских говора,¹⁹ и архаични облик генитива *чеса*:

¹⁹ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 153; Бранко Милетић, *Црмнички џовор*, 427; Михаило Стевановић, *Ис̑и̑очноцрногџорски дијалека̑и̑*, 73; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалека̑и̑*, 243.

од *чѣ̀га* жѣвѣ; нѣ знѣн ни због *чѣ̀га*; *чѣ̀га* се бојѣш//због *чѣ̀са*; ма *чѣ̀са*, ма кѣкви; око *чѣ̀са* се завѣдѣше.

Облик *чеса* потврђен је и код сложених замјеница *свашиѣо* и *нишиѣа*: и вѣѣа и *свѣчеса*; ја се не стѣдѣн о(д) *нѣчеса*.

У локативу су у употреби дублетне форме *чем/чему* – са покретним и без покретног вокала (и када је локативно и када је акузативно значење): о *чѣ̀му* су прѣчѣли; (ј)ере нѣмамо у *чѣ̀н*; нѣмамо у *чѣ̀н* га ѣзѣ(ти). И не само са предлогом у – форма *чен/че(м)* је и у акузативној синтагми с предлогом *за*: за *чѣ̀(н)* је бѣло.

Инструментал без предлога гласи *чим*, а са предлогом *с* употребљава се доста често, као и у неким другим црногорским говорима,²⁰ и лик *сушиѣо*: *сѣшиѣо* сте пѣшли; знѣш *сѣшиѣо* га дѣмѣн.

Према томе, промјена замјенице *шиѣо* у папштровском говору изгледа овако:

шиѣо – *чѣ̀га/чѣ̀са* – *чѣ̀му* – *шиѣо/чѣ̀м* – ч – *чим/сѣшиѣо* – *чѣ̀му/чѣ̀м*.

Придјевске замјенице

Особености у деκлинацији

У говорима Црне Горе нестабилизована ситуација карактерише неке падежне облике: генитив (-акузатив) и датив – локатив једнине мушког и средњег рода и тиче се колебања у дистрибуцији старих и нових наставка те присуства или одсуства покретних вокала *а*, *е* и *у* на крају наставка; инструментал једнине мушког и средњег рода, датив, инструментал и локатив множине – због мањег или већег колебања у репартицији наставка старих тврдых и меких основа, а доста занимљиве дијалекатске грађе налази се и у генитиву множине. У свему томе папштровски говор показује и неке посебности.

Генитив (-акузатив) једнине

Вокал *-а* је редовно на крају наставка *-оѣ/-еѣ* – он се у генитиву (-акузативу) једнине мушког и средњег рода заправо осјећа као интегрални дио наставка, а не као покретни вокал:

приѣ *овѣѣа* рѣта; повр(х) *онѣѣа* манастира; *овѣѣа* Андрију; *свѣкоѣа* пѣтка су се кѣпили; више ного *ѣѣѣа* мѣра; из *овоѣа* друштва; све је бѣло ѣ руке *нѣѣѣвоѣа*; и запѣли више *онѣѣа*

²⁰ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 154; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекатѣ*, 243.

сѣла; до *ш̄д̄г̄а* н̄й(х)ово̄г̄а сѣла; н̄е зн̄ан̄ ј̄а мо̄ј̄г̄а х̄ѣда; од *н̄аш̄г̄а* гр̄о̄ж̄а; да ўч̄и сво̄г̄а с̄ина; обр̄аза ми м̄д̄г̄а.

Оваквим стањем паштровски говор се потпуно слаже са СК-Љ говорима и говором Црмнице, који не знају за наставак -ог/-ег,²¹ док у источноцрногорским говорима, на примјер, налазимо напоредну употребу наставака са покретним вокалом -а или без њега.²² А у говорима Пиве и Дробњака обичнији су ликови без финалног вокала.²³

Датив – локатив једнине

Када су у питању варијанте -оме/-еме, -ому/-ему типични представник паштровског говора нема дилеме: увијек ће, зависно од природе крајњег сугласника основе, изговорити прву (-оме или -еме). Уз то, никада неће употребити ни краће форме -ом/-ем:

о *ш̄д̄ме* ра̄д̄иш; он га је да̄о ов̄д̄м̄е; н̄ӣес̄у н̄ишта ов̄д̄ме Јбу; али н̄е по ов̄д̄м̄е н̄икако; о *ш̄д̄ме* н̄ѣмо пр̄ич̄а̄т; *ш̄д̄м̄е* стр̄ицу д̄чин̄ом̄е; по он̄д̄м̄е бр̄ду; св̄а̄к̄ом̄е по п̄ест̄о л̄ӣра̄; о *ш̄д̄м̄е* пр̄ича(ј)у; ј̄а са(м) *ш̄д̄ме* прӣпа̄да̄, дол̄аз̄е св̄а̄к̄и сво̄г̄е; св̄а̄ко̄еме б̄јо.

У паштровском залеђу, у говору Црмнице, чују се обје варијанте,²⁴ а неочекивана је, с обзиром на доста велику сродност са говором Паштровића, ситуација у Мрковићима: „у дативу и локативу једнине мушког и средњег рода присвојне замјенице имају увијек наставак -ему (-ому), дакле, стари наставак за датив”.²⁵

Инструментал једнине

Уопштен је искључиво лик -ијем, као рефлекс старог инструменталног наставка -џмъ. Ипак, у овом говору, наставак некадашње тврде промјене доста је необичан у изворном облику, а много је чешћи престилизован у: а) *ӣе(м)* – због нестабилног изговора крајњег сугласника у сантхију, иначе јако израженој појави у Паштровићима; б) *ӣен* – због такође израженог преласка гласа м>н у финалној позицији у ријечи:

²¹ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 162; Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 412-413.

²² Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти*, 77-78.

²³ Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 63.

²⁴ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 412-413.

²⁵ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекти*, 246.

-*ије*(м): да ме вршѣ *оније*(м) пе(н)дрѣко(м); трѣфио се с *овије*(м) Њѣгушен; вѣзи *овије*(м) прѣфцѣн; *оније*(м) вѣзон; са *ишије*(м) камиѣно(м);
 пре(д) *сѣкоије*(м) свѣтом; *коије*(м) Лѣзо(м); пѣтѣн *оније*(м) старѣ(м); са *своије*(м) учѣтељо(м); се *није*(д)*није*(м) *нишије*(м) чѣскон; за *некије*(м) Рѣдо(м); ѣдѣ с *оније*(м) пѣтѣѣ(м); са *ишије*(м) биљѣтон;
 -*ијен*: ѣдѣта за *онијен* шѣферон; *онијен*, онѣ(м) жѣцѣн; с *овијен* Инглѣзон; како сѣ^а(м) жѣв по *ишијен* остѣ; са *онијен* унѣко(м) ти Ивом; што ѣмо с *овијен*; вѣликѣ пријѣтељ са *ишијен*;
 -*ијем*: слѣжѣш ли се тѣ са *ишијем*; кѣ^а(д) пѣредиш с *онијем* тѣдијем; идѣмо су (*о*)*нијем* пѣтом.

Без потврда за наставак старих меких основа -*им* у инструменталу једине мушког и средњег рода, као и у Паштровићима, остају СК-Љ говори и говор Црмнице.²⁶ У овим се говорима у инструменталу с предлогом *с* јавља и почетно *о*: *с-о-ишијем*,²⁷ *с-оишијем*, *с-оишијема*²⁸ које није потврђено у Паштровићима.

Датив, инструментал, локатив множине

Стање слично инструменталу једине карактерише и ове падеже – регистрована су, наиме, само три примјера са наставком старих меких основа, а забиљежено је у дативу и једно необично образовање са наставком -*ама* – вјероватно као утицај именичке промјене: старѣ свѣт *овијема* *нишијема* свѣкојеме бѣо.

-*ијема*: што је бѣло са *ишијема* опѣ^анцима; не идѣн ни (*о*)*нијема* *мѣијема* *нѣближијема*; *нѣкијема* сѣ^а(м) се наглѣ(д)а чѣда; глѣ(д)ѣ да *онијема* *своијема* угѣдѣ; с *онијема* Жѣдо^аима; с *онијема* косѣма до кѣљена; *овијема* сѣ^а(м) рѣкѣ; рѣци ке *свијема*; раздијелиѣо *свијема*; пѣсѣ *овијема* *нишијема* рѣѣцима; *мѣијема* у Америку; с *овијема*; пред *моијема* свѣтовима; да понѣсѣ тѣ *онијема* унѣцима; па ѣе се упознѣ(ти) и с *овијема*;
 -*има*/*-им*: дѣ(ј) *овѣма* лѣѣѣма; он кажѣје *онима* лѣѣѣма; са *нишијем* тѣровима.

²⁶ Митар Пешикан, СК-Љ, 154; Бранко Милетић, Црмнички ѣговор, 424.

²⁷ Митар Пешикан, СК-Љ, 154.

²⁸ Бранко Милетић, Црмнички ѣговор, 424.

Аналогијом према зависним падежима двосложни рефлекс вокала јата успостављен је и у номинативу множине у следећим примјерима: *ш̄ӣе-зи* опљ̄анци су на плажу; а *ш̄ӣе* за Бѣ̄р.

Овакве дистрибуције варијанти *-ијем(а)/-им(а)* – са неупоредиво чешћим ликом са двосложним рефлексом јата – особина је и већине црногорских и сусједних херцеговачких говора: ИЦД (26, 79); Црмница (244, 411, 412); СК-Љ (162); Данило Вушовић, *Дијалект̄ӣ источне Херцеговине* (9, 55); Пива и Дробњак (17, 18); Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ ЦВИ, 1964 (145, 146).²⁹ У текстовима Петра I налазимо напоредну употребу облика с двосложном замјеном и облика с вокалом *и*.³⁰ Интересантно је да се за говор Мрковића констатује потпуно другачије стање: „У инструменталу једнине и генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине преовлађују код присвојних замјеница сасвим наставка меке промјене. Изузетак чини село Добра Вода које се налази на периферији Бара и његове најближе околине у којем имамо паралелно наставка тврде и меке основе”.³¹

На крају, када је у питању наставак датива, инструментала и локатива множине у папштровском говору уочена је још једна досљедност: вокал *-а* без изузетка је интегрални дио наставка старих тврдых промјена и не осјећа се као покретни вокал. Крајње *-а* је покретно, на примјер, у СК-Љ говорима, говорима Црмнице и Мрковића. У источноцрногорским и пивско-дробњачком говору имамо другу ситуацију. У првом случају само са *-а* у другом без *-а*.³²

Генитив множине

Доминантан наставак је *-иј̄а*, са готово увијек дугим крајњим вокалом, који је настао утицајем именичког генитива множине на замјеничко-придјевску промјену.³³ За разлику, међутим, од придјева гдје је, у папштровском говору, генитивни наставак *-иј̄а/-иј̄а^а* углавном и једини, код

²⁹ Бранислав Остојић, *Језик Пеј̄ра I Пеј̄ровића*, 91, фуснота 185.

³⁰ *Ис̄то*, 90-93.

³¹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалект̄ӣ*, 246.

³² Бранислав Остојић, *Језик Пеј̄ра I Пеј̄ровића*, 156, фуснота 470.

³³ Поријекло овога наставка у науци је објашњено: „Под утицајем именичког наставка претворен је именички завршетак *-и(j)e(x)* у ген. (-лок.) мн. придевско-заменичке промене у *-и(j)a^еx* одн. *-и(j)ax*” (Павле Ивић, *Дијалект̄ологија ср̄пско-хрватског језика, Увод и ш̄токавско наречје*, Матица српска, Нови Сад, 1985, 163); „Утицај именичког ген. мн. на придевско-заменички... не значи измену гласа *e* у придевско-заменичком завршетку *ијех*... већ замену придевско-заменичког наставка *ex*, именичким наставком за ген. множине” (Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, 42-43).

замјеница се – мада не у великој мјери – задржао и генитивни наставак придјевско-замјеничке промјене *-ије*. У једној реченици смо, на примјер, регистовали комбинацију са напоредном употребом облика са наставцима *-ија* и *-ије*: бѣше тѣмо и овѣје нѣшијѣ.

-ија: нѣколико *онијѣ* стѣријѣ ријечѣ; љзми о(д) *ѣѣјѣ*; од *свѣјѣ ѣѣјѣ* мѣ^аслинѣ^а; *онијѣ* кѣбрѣчь^а и љѣштѣ^а; иза *нѣшијѣ* плѣћѣ; дѣћ до *коијѣ* пѣрѣ; о(д) *свѣјѣ* рѣкѣ^а; више *нѣшијѣ* кѣћѣ; *овѣјѣ* ѣвѣѣѣ^а; педесѣ(т) *онијѣ* Еврѣја; и *нѣшијѣ* и *ѣѣѣјѣ* и *овѣјѣ* и *онијѣ*; *нѣшијѣ* ѣ гѣнѣло; имали *ѣѣјѣ ѣвѣјѣ* пѣзнаникѣ^а; поре(д) *свѣјѣ ѣѣјѣ* пѣрѣ; *ѣѣѣјѣ* ѣ ѣдѣ; свѣрѣѣо ко(д) *моѣјѣ*; одѣли по *ѣѣјѣ* глѣ(в) ^ацѣ^а;

-ије: *онѣје* тѣмо; са пѣмоћѣ *нѣшиѣ*; о(д) *ѣѣѣ* учѣтѣлѣ^а; у *онѣје*; свѣѣѣ *нѣшиѣ* ѣдѣ.

Сасвим су необични облици са наставком *-ија* у акузативном значењу – сви примјери које имамо везани су искључиво за акузатив множине замјеничког придјева *сав*:

па не побѣт *свѣјѣ*; о(н) не *свѣјѣ* шпѣјѣвѣ; они су мѣне и *свѣјѣ* пѣкрѣли; мѣгли би не *свѣјѣ* разорѣжѣт.

Риједак је књижевни наставак *-их* који је у овом говору фонетски реализован без крајњег *-х*: *ѣнѣ(х)* ѣѣ^аоль^ак; не мѣже се о(д) *ѣѣ(х)* тѣлѣфѣнѣ.

Поједини облици замјеница

Присвојне замјенице

Од два лика присвојних замјеница *мој*, *ѣвѣјѣ* и *свој* у генитиву/акузативу и дативу/локативу једнине – сажетог и несажетог – у духу папштровског говора је несажети. Поред тога, увијек имају „покретне” вокале на крају наставка: *-а* у генитиву и акузативу, а *-е* у дативу и локативу:

од *свѣѣѣ* рѣда; имѣли смо *свѣѣѣ*; јер смо имѣли *своѣѣ*; нѣ знѣн ни јѣ *моѣѣ* ѣѣда; тогѣ *моѣѣ* ѣѣца; мѣгѣ о(д) оногѣ *мѣѣѣ*; на *мѣѣѣ* магѣрѣца пожѣнѣ; да ѣѣѣ *своѣѣ* сѣна; ѣѣмѣ некѣ *своѣѣ*; обрѣза ми *мѣѣѣ*; ко(д) *ѣвѣѣѣ* брѣѣта; долѣзѣ свѣѣки *своѣѣѣ*; *ѣвѣѣѣ* брѣѣту.

³⁴ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 154.

³⁵ Бранислав Остојић, *Језик Пеѣтра I Пеѣтровѣѣна*, 147.

Много су необичније сажете форме и никако не достижу учесталост какву имају, на примјер, у СК-Љ говорима.³⁴ У језику Петра I присвојне замјенице за 1. и 2. лице једнине јављају се напоредо у несажетим и сажетим формама.³⁵ У црногорским говорима херцеговачког типа, какви су говори Пиве, Дробњака и Ускока превладавају сажети облици³⁶ – при том, говори Пиве и Дробњака немају дуже форме, док се у Ускоцима поред неупоредиво чешћих сажетих облика ипак не искључују несажети.

За присвојну замјеницу трећег лица једнине женског рода употребљавају се, са различитом учесталошћу, три облика:

а) Најчешћи *њојзин/њозин* – са ортотоничким обликом датива замјенице *она* у основи:

њѡјзина брѡћа; тамо је била *њѡјзина* кѡћа; са тѡштѡн мѡјкѡн *њѡзинѡм*; *њѡјзина* сѡстра; ѡдмѡ(х) до *њѡзинѡѡ*; *њѡзина* прѡча; у *њѡјзино* сѡло; ко(д) *њѡјзинѡ* брѡћѡ.

б) Нешто рјеђи, али такође обичан *њезин* – са ортотоничким обликом генитива замјенице *она* у основи, партикулом *зи* и придјевским наставком *-н* за припадање:

њѡзин мѡж што је бѡјо; да вѡдѡш *њѡзину* кѡћу; у *њѡзино* врѡјеме; *њѡзин* рѡћѡк дѡћѡ; прѡча(ј)у за *њѡзине* ћѡрке.

Ван ликова *њојзин*, *њезин*, гдје је партикула *зи* толико срасла да се осјећа дијелом основе, партикуле се, па и партикула *зи*, ријетко употребљавају с облицима присвојних замјеница – забиљежили смо свега три таква примјера:

пѡт стѡтѡнѡ^а *њѡховѡјзи*; ка овѡзи дѡ^анѡ(с) *моѡзи*, ѡ; да помѡжѡ *мѡјѡзи* фамѡљи.

Паралелну употребу *њојзин/њезин*, сличну Паштровићима, налазимо и у Црмници,³⁷ а лик *њојзин*, са ипак претежнијим *њезин*, још се биљежи у средњокатунско-љешанским и говорима источноцрногорског дијалекта – прецизније, његове кучкобратоножићке и зетскоподгоричке гране, док у Пиперима и Васојевићима облика *њојзин* нема.³⁸

³⁶ Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 59; Милија Станић, *Ускочки љовор*, 211.

³⁷ Бранко Милетић, *Црмнички љовор*, 426.

³⁸ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 150; Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти*, 74.

в) Најнеобичнији *њен*, који типични представници паштровског говора само случајно изговарају:

т^в(ј) *њѐн* бр̀ат; у *њѐн* р̀од.

У сусједној Црмници „уместо присвојне заменице *њѐн* употребљава се – истина доста ретко и првенствено у говору старијих људи генитив за 3. лице женског рода *она* – *ње*: кућ поћ̀оше онѐ *њѐ* ђевџке, *њѐ* аљине *ће* да *ћѐри*“.³⁹ Паштровски говор је остао ван домашаја ове појаве која је посебно распрострањена у Мрковићима гдје и не постоје присвојне замјенице трећег лица једине женског рода, него се умјесто њих употребљава генитив *ње*: у-*њѐ* вѐк; кр̀ава-е *њѐ*; сѝн *њѐ*;⁴⁰ а регистрована је и у СК-Љ говорима, али само у селу Цуцама.⁴¹ Интересантно да за ликове присвојних замјеница *њојзин/њезин/њен* нема потврда ни у језику Петра I – и тамо се, као и у Мрковићима, умјесто ових замјеница употребљава генитив замјенице *њен*: тако и *нџ* родбину; по смрти *нџ* сина Милоша.⁴²

Присвојна замјеница трећег лица множине реализује се у два фонетска лика: а) *њихов, њихова, њихово...*; б) *њиџов, њиџова, њиџово...* И један и други су са фонетске стране веома интересантни:

а) Глас *x* се најчешће, гледајући укупне прилике у вези са овим гласом у паштровском говору, у медијалној позицији – и у међувокалској позицији и поред консонанта – скоро никако не чује: или нестаје без трага или се замјењује неким другим гласом. Стога је помало необично што је сугласник *x* у медијалној позицији сразмјерно најчешћи баш у облицима придјевске присвојне замјенице *њихов, -а, -о...*:

г̀оре је *њихово*; пѐт ст̀дѝнџ^а *њиховиџи*; ш *њиховѐ* к̀ућѐ се м̀огло вѝдјѐ; н̀а крај *њиховѐ* ујчевѝнѐ; ч̀ува *њихову* ст̀оку; по *њиховѝн* да зовѝ; *ђе* је *њихов* фр̀онт; *у̀зѐли* *њихове* п̀ушке; на *њихов* језѝк.

б) Облик *њиџов, -а, -о...*, са *-x- > -џ-* у медијалној позицији, јесте усамљен, али због учесталости његове употребе у свакодневной комуникацији завређује посебну пажњу. Одакле овај помало асистемски лик у паштровском говору покушало се одговорити у једном посебном раду, на који смо и раније упућивали.⁴³

Присвојна замјеница трећег лица множине *њин* није потврђена у Паштровићима.

³⁹ Бранко Милетић, *Црмнички џовор*, 535.

⁴⁰ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекати*, 244.

⁴¹ Митар Пешикан, *СК-Љ*, 150.

⁴² Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 146.

⁴³ Миодраг Јовановић, *Глас x у паштровском џовору*, 499-500.

Показне замјенице

Имајући у виду укупну ситуацију у црногорским говорима показне замјенице првог и трећег лица за мушки род посебно су интересантне. Замјенице *овај* и *онај* у номинативу (и акузативу ако означавају неживо) имају дублетне форме *овāј*, *онāј/овī*, *онī* – иако су форме уобличене фонемом *-и-* чешће, сасвим је обична и употреба књижевних:

ови: *овī* мџмь^ак; *овī* старѣвī; ки сь^а(д) *овī* мālī; би'о је *овī* Нббило; *овīн* Инглѣз пред нāма; у *овī* прѣкѣп пре(д) нāма; *овī* утѣкѣ; *овī* Нйко знāваше; *овī* терѣтнī камīѣн; и *овī* Талијан; сь^а(д) ће се *овī* фрѣнт помāћ; *овī* што не лагā; *овī* не вѣдī у зātвѣр; ѣклѣ је *овī* пријāтел; *овī* што је ожѣнен ѣдолѣ; *овī* мѣј мālī вīшнī, *овај*: *овāј* у Бѣчиће; *овāј* брāт је пошѣ; вели мѣне *овај* Мѣдиго^аић; *овāј* пролāзи; а *овāј* ме пѣмога; *овāј* кома(н)дāнт; *овāј* са бīелнī ланцѣлѣ(м); *овāј* што је би'о жѣнен; паметнīји је *овāј*; *овāј* зā(д)нī; чѣо *овāј* стрāжар;

они: у јѣд^ан мālī *онī* кварточīћ; ймā *онī* стāри; кь^а(д) су топīли *онī* брѣд; *онī* врāнѣ^ац прāвī; с'е(д)нѣо ће је *онī* мālī мостīћ; *онī* брѣд; *онī* ме нѣшто намѣтри; на *онī* брīег дѣље; тѣ је *онī* кāменī сѣд; у *онī* пīесѣ^ак; *онī* Тѣдор што је бī'о; кь^а(д) је *онī* пāнуо; што је тѣбе *онīн* Мīло; *онī* злоглāснī; *онī* отвѣренī; *онај*: *онā(ј)* йсто трѣћнī; тѣ је *онāј* стāри; *онāј* брѣд се врнѣо; с'ѣ(д)нуо је *онāј* капетāн; *онā(ј)* кѣвār да ни дā; лѣ(п)шā ного *онāј*; закопāли у *онāј* пīесѣ^ак; нѣшто јѣчи у *онāј* хѣшп^ак; и у *онāј* пāрк; о(т)кь^а(д) је *онāј* врāнѣ^ац изгīнуо.

Оваквим стањем папштровски говор се разилази са већином црногорских говора у којима су нестандартни облици *ови*, *они* најчешће и једина могућност.⁴⁴ Ипак, тенденције сличне папштровском, примијећене су и у другим приморским говорима: у Мрковићима показна замјеница *онај* гласи *онī* – али се говори доста често и *онѣ^ај*, док показна замјеница *овај* гласи већином *овī*, а врло ријетко и *овѣ^ај*;⁴⁵ а у сусједном Спичу замјенице 1. и 3.

⁴⁴ Бранко Милетић, *Црмнички љовор*, 424-425; Митар Пешикан, *СК-Љ*, 150; Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Титоград, Пос. издање, књ. 12, Одј. умјетности, књ. 2 (1981), 138; Драго Ђупић, *Говор Бјеловавлића*, СДЗБ ХХШ, Београд, 1977, 82; Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекатī*, 75; Данило Вушовић, *Диалектī истичне Херцѣговине*, 55; Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, 61; Милија Станић, *Ускочки љовор*, 211.

⁴⁵ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекатī*, 245.

⁴⁶ Радомир Алексић, *Извештāј о истичивању сиччанског љовора*, 21.

⁴⁷ Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекатī*, 75.

лица још су ближе папштровском – *овѝ* (и *овѝзи*)/*овѝ^а*(*ј*), *ониѝ* (и *ониѝзи*)/*ониѝ^а*(*ј*).⁴⁶ Форме *овь^а*, *онь^а*, са обавезним пропуштањем изговора финалног *-ј*, редовне су у васојевићкој групи говора источноцрногорског дијалекта.⁴⁷

Замјеница *ѝај* је углавном у лику без *ј* – *ј* се изговара само по изузетку:

ѝь^{ај} кафѝћ тѝ; ть^а, *ѝь^{ај}* што перѝ.

ѝь^{ај} > *ѝь^а*: молѝ^о га *ѝь^а* гѝзда; *ѝь^а* Америкѝн; *ѝь^а* је тѝкѝѝ и тѝкѝѝ; *ѝь^а* (*ј*)е Вѝдо; *ѝь^а* чѝдек и они дѝшли; *јѝ* ѝмѝн *ѝь^а* (*ј*)езѝк; *ѝь^а* и *ѝь^а* (*ј*)е дошѝ; *ѝь^а* не умѝе; дѝш ми *ѝь^а* чѝн.

У говору Мрковића глас *ј* се, у показној замјеници другог лица, редовно изговара.⁴⁸

Множина је, изузев акцента, као и у књижевном језику. А акценат показних замјеница је колебаљив и подложен редукцији у зависности од службе у реченици: досљедно су наглашене и са дугосилазним акценатом – или на основи или на наставку – уколико је на њима реченични нагласак; у атрибутивној служби, уколико на њој није реченични нагласак, акценат или слаби (обилежавамо га са дужином на основи или наставку показних замјеница – нека врста предакцентске дужине) или се зависно од реченичне интонације потпуно губи. Наводимо нешто материјала за све три могућности:

– са дугосилазним акценатом: *ѝѝ* је Рѝека Рѝжевиѝи; што (*о*)*нѝ* бѝјеше брѝтучеда Блѝжу; тѝшко ми је *ѝѝ*; а *овѝ* ѝд вѝна; дось^ад се *ѝѝ* прѝвѝло; *о(в)ѝ* је Пѝнто(в) сѝн; ко *овѝ* што је печѝна; све *овѝ* из Пѝштро(в)^ѝѝа;

– слабљење акцента: исто знѝ *овѝ* старѝне; *онѝ* Мѝло(в)а; пред сѝмѝ *овѝ* тѝру; ѝзми *овѝ* колѝче; *ѝѝ* кѝће се скѝро и ископѝше; и *онѝ* Мѝлица; па *онѝ* угрѝби сѝн некепѝт; *онѝ* кѝћа на Слѝнину; *онѝ* је несрѝтѝица мѝја;

– губљење акцента: краѝчѝ с *онѝн* здрѝвѝм нѝгѝн; *ѝѝ* је од кѝшѝ; *ѝѝ* је свѝ од грѝжѝа; *ѝѝ* је наш Кажанѝгра; па с *онѝ* дрѝгѝ стрѝнѝ; *онѝ* мѝје циѝенѝѝ; траѝгао за *овѝн* пѝсѝмон; *ѝѝ* је он знѝвѝ.

У поређењу са другим врстама замјеница, показне замјенице се у папштровском говору много чешће јављају и у лику са партикулама: а) *-зи* у номинативу множине замјеница *овѝ*, *ѝѝ*, *онѝ* и дативу и локативу једнине замјеница женског рода *ова*, *ѝѝа*, *она*; б) *-н* у облику номинатива једнине замјеница *овѝ* и *онѝ*.

а) *-зи*: ке *овѝзи* дь^анѝ^ас; *овѝзи* Клѝпа(в)^ѝце; дѝшли *овѝзи*; *овѝзи* Лѝубо и Сѝво; *онѝзи*; *овѝзи* из Буљѝрицѝ; *онѝзи* Аустрѝнци стрѝжѝри;

⁴⁸ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекати*, 245.

онѝзи ко што смо спаддали; *овѝзи* љуђи старевѝ; *овѝзи* ћели да̄т; нѝесу то *ѝѝзи*; *ѝѝези* опѝнци су на плажу; *овѝзи* на̄ши; *овѝзи* пуцају озгѝр; кь^а(д) су погѝнули *онѝзи*; долазе *ѝѝзи* од удружења; не могу *онѝзи* ћетѝћи; *ѝѝзи* из Бѝра; и *овѝзи* мало Љѝбица; и *овѝзи* сь^а(д) да̄; при *овѝзи* кѝћи; ја сь^а(м) рѝко *онѝзи* онѝе; мѝ смо *ѝѝзи* јадноѝзи жѝни помагали; б) -н: одѝли да сѝемо *овѝн* крумпѝр; Панто *овѝн* мѝжда памтѝ; јѝг *овѝн* и с'евѝр; као *овѝн*; јѝсмо те *овѝн*; ожѝни се *овѝн*; *онѝн* аустрѝнски; *овѝн* ра̄к на стѝма̄к; они, *онѝн* Бла̄жо је био у Аме-рику; *онѝн* приземнѝ; ки *овѝн* Ра̄јкови; *овѝн* Инглѝз пред на̄ма.

Показне замјенице за квалитет у паштровском говору редовно су у номинативу (ном. – акуз.) једине мушког рода у облику одређеног вида: *-кви* (или *-ки* – ако се група *-кв-* упроштава, што није нарочито изражена појава у овом говору):

кѝкви чѝек; *ѝѝкви* је био љговѝр; пут је био *овѝкви*, ће ћеш *ѝѝкви* мѝмь^ак; ть^а(ј) је *ѝѝкви* и *ѝѝкви*; нѝчиѝ кь^а(д) је *онѝкви*; *ѝѝкви* је ѝбича̄ј; *онѝкви* по̄ложа̄ј; *кѝкви* је на̄рд та̄мо.

У форми са *-и* су и друге квалификативне замјенице на *-кав*: прѝтѝ ме *нѝкакѝ* баксѝз; ѝпаснѝ *нѝкакѝ* чѝтнѝк; код Филипа *нѝкакѝ* дошѝ; *нѝкакѝ* вѝла чѝек, *нѝкакѝ*.

Умјесто *какав* каткада се у нашем говору употребљава замјеница *чесов*: ко да ми је *нѝка* бѝлес(т) *чесѝва* бѝлес(т); *чесѝва* је ово живѝна.

У облику одређеног вида су и показне замјенице за квалитет – *овољѝки* (јавља се још у лику *ѝљѝки*), *ѝољѝки*, *онољѝки*: *ѝољѝки* капацитѝт; *ѝ(во)љѝки* свѝѝт; *о(во)љѝкѝ*; *онољѝкѝ* брѝме је дѝни-јела; *ѝољѝки* на̄мѝт; у *ѝољѝки* пакетѝћ.

Забилежено је и *ољѝки*: бѝо сь^а(м) *о(во)љѝки* – углавном са деми-нутивном нијансом – и *количак* – са квантитативном замјеницом *колики* у основи: *кѝл(и)чѝк* сь^а(м) бѝо.

Замјенички систем паштровског говора, иако основним тенденцијама у високом степену сагласан са приликама у говорима окружења, упадљиво издвајају и многе специфичности – и у односу на књижевни језик и у поређењу са структурно сродним црногорским говорима. С обзиром на укупну ситуацију у Црној Гори, посебно у говорима зетско-јужносанѝачког типа, какав је и паштровски, неочекивана је ширина употребе неких замјеница по моделу књижевног језика – дублетне форме *не/нас*, *ве/вас*, *овај/ови*, *онај/они* – да само њих поменемо – заиста су довољно илустративне. С друге стране, у неким другим појединостима замјеничког система, чуди, за разлику од већине говора Црне Горе, досљедност употребе дијалекатских форми у паштровском говору – за наставак старих меких

промјена *-им*, на примјер, скоро да и нема потврда, већ је у инструменталу једине, генитиву, дативу, инструменталу и локативу множине придјевских замјеница уопштен лик *-ијем*. Интересантно, ни дистрибуција покретних вокала *a* и *e* (у се као покретни вокал никако не употребљава) није потпуно спроведена по обрасцу сусједних говора и књижевног језика – ови вокали, наиме, увијек су интегрални дјелови наставака неких падежних облика. А више од свега, енклитички облик датива замјенице *она*, који се усталио у лику без крајњег *j*, издваја Паштровиће као јединствену говорну зону.

Систем замјеница паштровског говора, у многим елементима, иде заједно са својим залеђем – говором Црмнице и средњокатунско-љешанским говорима, у првом реду – са којима смо у овом раду вршили стална поређења. Осим тога, примијећене су и многе заједничке црте са једним приморским говором – са говором Мрковића на крајњем југу Црне Горе. Штавише, уочена је тенденција да извјесно удаљавање од говора залеђа – какав је црмнички, често значи приближавање приморском мрковићком говору, и обрнуто. Вјероватно да ће описи сусједних приморских говора Спича и Грбља, које данас немамо, неке појаве у паштровском говору учинити јаснијим.

А свакако, и у овом тренутку је сигурно да су неке особености замјеничког система, које смо овдје нарочито истицали, резултат самосталног развитка паштровског говора, у посебним историјским условима када су Паштровићи кроз вјекове били аутономни – и према сусједним приморским и према континенталним областима.

Миодраг ЈОВАНОВИЧ

УПОТРЕБЛЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНЫХ И ДИАЛЕКТНЫХ ФОРМ НЕКОТОРЫХ МЕСТОИМЕНИЙ В ПАШТРОВСКОМ НАРЕЧИИ

Резюме

Несмотря на то, что система местоимений в паштровском диалекте, в основном совпадает с состоянием в соседних диалектах, она характеризуется также многими разновидностями. В этом диалекте в употреблении местоимений отмечаются колебания в выборе литературных и диалектных форм. Иногда чаще употребляются диалектные, а иногда литературные формы, при этом иногда диалектные формы являются единственно возможными формами.

